

Philipp Ther, **Europe since 1989: A History**. Princeton/Oxford: Princeton University Press, 2018, 440 str.

Philipp Ther, rojen v odročnem voralberškem mestecu Mittelberg konec 60. letih 20. stoletja, je danes raziskovalec svetovnega formata. Odraščal je na Bavarskem in v Istanbulu, študiral v Regensburgu in Münchnu, vmes veliko časa preživel na Poljskem, Češkoslovaškem in v Ukrajini, magisterij zagovarjal v Washingtonu DC, doktoriral v Berlinu, po doktoratu pa odšel za eno študijsko leto na Harvard. Njegovo raziskovalno in pedagoško delo je potekalo na Freie Universität Berlin, Europe-Universität Viadrina v Frankfurtu na Odri, European University Institute v Firencah in Universität Wien. Načeloval je Inštitutu za avstrijsko zgodovino na dunajski univerzi, od 2018 pa v okviru iste univerze vodi Research Cluster for Eastern Europe and the History of Transformations (RECET). Njegov CV izkazuje zavidljiv niz mednarodnih štipendij in raziskovalnih projektov, nekaj prestižnih nagrad, predvsem pa več odmevnih monografij s področja novejšje zgodovine.

Med slovenskimi zgodovinarji in humanisti nasploh Philipp Ther ni neznan ime. Bežen pregled cobissovega bibliografskega izpisa razkrije, da se v slovenskih knjižnicah nahajajo njegova ključna dela iz zadnjega desetletja in pol, prav v času izida ocenjevane knjige pa je na povabilo Tanje Petrović (ZRC SAZU) in Ane Kladnik (HAIT, TU Dresden) obiskal tudi Ljubljano. Vseeno pa imam občutek, da je pri nas kljub svoji referenčnosti in relevantnosti premalo poznan, zato sem se odločila za zapis ocene ene izmed njegovih novejših knjig. Monografija o evropskem družbeno političnem razvoju od leta 1989 je bila leta 2015 zmagovalka knjižnega sejma v Leipzigu, leta 2017 pa finalistka Prix du Livre Européen, ki jo za promocijo evropskih vrednot podeljuje Esprit d'Europe v Parizu. Manj znano je morda dejstvo, da je še pred angleško izdajo doživela poljski in češki prevod.

Recenzirana zgodovina Evrope po letu 1989 je nekoliko prirejen prevod nemškega izvirnika z nekoliko bolj kompleksnim naslovom *Die neue Ordnung auf dem alten Kontinent: Eine Geschichte des neoliberalen Europa*. Zadnja angleška izdaja – z mehкими platnicami – iz 2018 vsebuje dva predgovora, ki skušata ugotovitve iz leta 2014, ko je bil izdan nemški original, in iz junija 2016, ko je nastajal angleški prevod, aktualizirati v luči novih političnih odmevov. V vrtočnem družbenopolitičnem razvoju pičlih štirih let, v katerih so se med drugim dogodili ruska okupacija Krima, evropska begunska kriza, izglasovanje brexita in izvolitev Trumpe v ZDA, je Ther prepoznal »nočno moro« za raziskovalca

neposredne preteklosti. Zagato, v kateri se je kot zgodovinar večkrat preobrazil v komentatorja sedanosti in napovedovalca prihodnosti, je zato omilil z razmehom odprtimi zaključki in pripombo, da njegova knjiga morda kmalu ne bo več merodajna. Kljub temu pa se zdi tehtna njegova teza, da veliko težo za dogajanja zadnjih treh desetletjih pripisuje neoliberalizmu, ki je dosegla globalni primat v času ravno sesuvanja blokvske delitve, torej v dobi, ki pomeni osrednje časovno izhodišče njegove knjige.

Uvodne besede Ther je posvetil osebni izkušnji družinskega potovanja k sorodnikom na vzhodni blok med počitnicami leta 1977. Poleg izdatno pekočega madžarskega golaža sta mu pozornost zbudila razrahljani obmejni režim in črni trgi z devizami. Zlasti slednji so v radovednem najstniku zastavili celo kopico vprašanj, odgovori, ki jih je dobil, pa so bili zanj kot nekakšen »intenzivni tečaj iz mednarodnih financ in ekonomije«. Ta vznemirljivi izlet je v njem ohranil spomin na okoliščine, ki so se mu v retrospektivi obudile kot zgovoren preludij na dogajanje dobro desetletje kasneje. Konec osemdesetih je bil živa priča praški žametni revoluciji, ki ga je zaznamovala do te mere, da sebe (kot eden redkih) razume kot pripadnika generacije 1989. Prvoosebno izkušnjo je Ther v uvodu preišljeno uporabil tudi zato, da se je razbremenil bremena navidezne objektivnosti, ki običajno preveva področje ekonomije in političnih znanosti, obenem pa ji je pripisal ključno vlogo za oblikovanje mnenja, ki ga razume kot osnovno orodje za solidno akademsko delo. Kljub odkritemu priznavanju lastne subjektivnosti, ki se čez celotno knjigo izrisuje v zagovoru njegovega vrednostnega sistema, pa je očitno, da skuša vseskozi ostajati čim bolj objektivni. Tako tudi izraza neoliberalizem ne uporablja skozi prizmo politične zaznamovanosti, ampak kot nevtralen družbeno-ekonomski koncept, ki ostaja v centru njegovega opazovanja skozi celotno knjigo.

Za utemeljitev uspešnosti neoliberalizma v vzhodni Evropi, ki se je po letu 1989 znašla v ekonomskem in političnem krču, se je Ther moral ozreti onkraj Evrope, v prvi vrsti preko Atlantika. Izpostavil je vpliv čikaške ekonomske šole, od koder se je po drugi svetovni vojni pod vodstvom Milтона Friedmana in somišljenikov širila ekonomska ideologija, ki je zavračala keynesianske ekonomske principe ter zagovarjala prosti trg in redukcijo vladnih vplivov na ekonomijo. Neoliberalne premise so tvorile tudi konceptualni skelet Washingtonskega konsenza (1989), v katerem so pod pokroviteljstvom Mednarodnega denarnega sklada, Svetovne banke in Finančnega ministrstva ZDA strnili ekonomsko politiko za krizna področja, kamor so bile umeščene tudi države nekdanjega vzhodnega bloka. Ther je ponazoril načine, kako je politika liberalizacije, deregulacije in privatizacije prodirala na različna področja vzhodne Evrope, ki so v 90. letih doživljala izrazito transformacijo ekonomskih in političnih vrednot, kako se je implementirala in kakšne družbene posledice je puščala za sabo. Regionalne, celo lokalne razlike v recepciji neoliberalizma je analiziral v luči zgodovinsko pogojenih ekonomskih in socialnih struktur pa tudi z ozirom na kulturni in človeški kapital.

Ther je brez dvoma naklonjen daljši zgodovinski perspektivi, obenem pa zre na ekonomsko dinamiko z upoštevanjem globalnih trendov – za primerjalni učinek včasih pokuka celo v Zahodu vedno bolj kompetitivno Azijo. Makroekonomski

razvoj Evrope izpeljuje iz opazovanja različnih državnih okvirov, v katerih se oblikujejo reforme, sistemi socialne varnosti in druge sfere političnega odločanja, čeprav pogosto izpostavlja naraščajoče vplive nadnacionalnih institucij, lobbistov in različnih think-tankov. Ena od odlik njegovega dela je tudi upoštevanje znotrajdržavnih divergenc, zlasti razlik v razvoju med mestnimi in podeželskimi okolji, ki so zaradi raznolikih izhodišč in sposobnosti prilagajanja ubirali zelo različne ritme. Njegov sintetični razgled prepričljivo presega mišljenje, da se je družbeno-politična transformacija evropskega Vzhoda izvedla zgolj enosmerno in po vatlih zahodne Evrope, saj pokaže na bolj ali manj očitne posledice (t.i. ko-transformacijo) v družbah evropskega Zahoda, z zapoznelostjo – zlasti z izbruhom krize 2008 - pa tudi v južni Evropi. Prav omenjena kriza je zamajala hegemonijo neoliberalne ideologije in kar nekaj evropskih držav je zlagoma začelo opuščati njene principe.

Če vzamemo v precep konceptualno zasnovo knjige, vidimo da kljub svoji mestoma zelo panoramski podobi Evrope znaten del knjige posveti pogledu od spodaj navzgor, pogosto v luči zgodovine vsakdanjega življenja. Če smo obenem pozorni še na izbor vizualij, je njegov interes za beleženje sprememb na ravni medosebnih odnosov očitno. Ther ostaja rahločuten za specifičen položaj žensk, manjšin, starejših in poklicno nequalificiranih, ki jih je post-komunistična doba pogosto udarila kar najbolj neposredno. Takšen pristop sporoča, da je za konsistentno, zlasti pa celostno vrednotenje družbenih prevratov pomembno razumevanje, kakšen učinek so imeli na ljudi – in biti pozorni ne le na njihov etnični izvor in socialni razred, ampak tudi njihove spolne in generacijske determinante. V ozir jemlje tudi pota in družbene posledice množičnih delovnih selitev iz evropskega Vzhoda proti Zahodu v času krize – ki so bile številčno znatno višje od begunskih v letu 2015 – in ugotavlja povezavo med migracijskimi trendi in socialnimi provizijami. Takšne izbire vsebin ne gre brati v luči sodobnih trendov politične korektnosti, ampak prej v prepričljivem stališču, ki ga je denimo že leta 1973 zagovarjal angleški zgodovinar J. M. Trevelyan, da je brez uvidov socialne zgodovine ekonomska zgodovina osiromašena, politična pa nerazumljiva.

Glede analitičnih nastavkov Ther ostaja zvest svoji pretekli raziskovalni senzibilnosti s področij socialne in kulturne zgodovine, s katerima nadgrajuje ekonomsko in politično podobo evropskega razvoja v manj abstraktnih otenkih. Tako mu denimo bruto družbeni proizvod predstavlja zgolj enega od možnih kriterijev razvojnih trendov, ki je pogosto nekredibilen za vrednotenje vrste drugih družbenih procesov. Sem spadajo predvsem tisti, ki jih določajo izobraževalne možnosti, socialni, zdravstveni in pokojninski sistem, vedno bolj pa tudi okoljska politika, torej področja, na katerih se najbolj srdito bijejo sodobne politične bitke. Kljub številnim pozitivnim družbenim izidom preteklih treh desetletij pa Ther izpostavlja dejstvo, da so se v vseh postkomunističnih državah povečale socialne napetosti. Vse več je družbene neenakosti, slabo plačanih, prekernih delovnih mest, kar v sočasnem spominjanju na (vsaj deklarativno) egalitaristično preteklost v socializmu ustvarja ugodna tla za avtoritarne politične opcije. Z analizo diskurzov iz dobe revolucionarnega vrenja v 80. letih, ko so ljudske množice mobilizirale vrednote svobode,

človečnosti in solidarnosti, ugotavlja, da so se ekonomski principi svobode v veliki meri razrasli na račun njenih etičnih in socialnih vidikov. Porast nacionalizma in populizma, ki izhajata iz nezadovoljstva in negotovosti v družbi in se v zadnjih letih krepita širom po Evropi (in svetu), razume kot »verjetno najbolj nevarno dediščino neoliberalne transformacije in utegneta povzročiti nadaljnjo škodo že tako oslabljeni Evropski Uniji«.

Naslov knjige morda predpostavlja enakovredno obravnavo evropskih držav, vendar sam Ther ugotavlja, da je skoraj nemogoče napraviti izčrpno in hkrati celostno zgodovino Evrope. Makroekonomske dejavnike podčrtuje s presenetljivo lucidnimi sondažnimi vpogledi zlasti v tiste pokrajine, ki jih dobro pozna iz prve roke. Tako v analizi prednjačijo Nemčija, Poljska, Češka, Italija in Ukrajina, območja, ki se jasno izrisujejo v njegovem življenjepisu. V sintetičnem pregledu bije izostanek obravnave jugoslovanskega prostora, ki je v devetdesetih pretresel Evropo z neposredno bližino krvave vojne. Prav vojna s svojimi posledicami pa je po Therovem mnenju obremenila velik del raziskovalnih naporov in posledično zastrla številne transformacijske izkušnje v prostorih nekdanje Jugoslavije.

Knjiga, pisana v svežem, prijetno berljivem slogu, ki ga odlikujejo pozornosti vredni detajli in vrsta živopisnih zgodb, deluje kot diskusija z bralcem, v kateri je jasno, kaj je dejstvo, kaj interpretacija in kaj zgolj preišljevanje. Kljub razmeroma obrobnim in pavšalnim omembam Slovenije ponuja zanimive uvide za umestitev naše tranzicijske izkušnje v evropski kontekst in širše. Eden od najbolj vznemirljivih elementov knjige pa je po mojem mnenju spodbuda za razmislek o ključnih indikatorjih ekonomske uspešnosti. Naj se zadovoljimo z ekonomskimi, socialnimi in poslovnimi implikacijami, kot nam jih posredujejo grafi različnih statistik, ali vzamemo v ozir perspektivo od spodaj in vrednotimo učinke družbenega razvoja na preobražanje človeškega kapitala, v najširšem pomenu besede?

Urška Strle